

ЛЮДИНА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ БУТТІ: МІЖ СИСТЕМОЮ І АНТИСИСТЕМОЮ

Антисистема розглядається як соціокультурна спільність людей, світогляд яких будується за принципом заперечення і знецінення наявної реальності і усвідомлення потреби її трансформувати. Реальна соціокультурна реальність опиняється під загрозою знищення задля здійснення постулатів антисистемної доктрини, хоча ця доктрина суперечлива і нежиттєва, і тому її положення не можуть бути здійснені в даний момент або взагалі ніколи. З'ясовуються причини виникнення антисистем: кризовий стан суспільства (політичні і духовні кризи), наростання почуття депривації та наявність ідей та інститутів, що не належать до панівної в суспільстві культури. Показано, що міжкультурні взаємодії є необхідною умовою формування антисистемних доктрин та організацій, тому що у цьому процесі у суспільство проникають фрагменти чужої культурної картини світу, які часом виявляються несумісними з місцевою оригінальною культурою. Як тільки частина людей, які зазвичай інтелектуально розвинені та мають широкий кругозір, формує синкретичний, мозаїчний світогляд з довільно підібраних фрагментів рідної та чужої культур, виникнення антисистеми стає лише питанням часу. З'ясовано, що сприятливим середовищем виникнення антисистем є псевдоморфоз як стан, у якому одне суспільство культурно і політично домінує над іншим, нав'язуючи йому свої форми та інститути, які погано сумісні з укладом життя реципієнта. У результаті всі творчі сили приймаючого суспільства виявляються поставленими на службу підтримці чужих йому політичних та культурних форм, що нерідко призводить до відчуття безглуздості життя та несправедливості реальної соціокультурної реальності. Обґрунтовано, що у стану депривації на одному боці протиріччя перебувають певні очікування суб'єкта, пов'язані з його потребами, інтересами, переконаннями, ідеями, але на іншому боці цього протиріччя – реальні умови їх задоволення. Зазначається, що псевдоморфоз є важливим фактором для формування антисистеми, але генезис антисистеми може статися і без нього. З'ясовано, що у сучасному світі антисистемний потенціал безпосередньо пов'язаний з глобалізацією, яка зробила доступними будь-які ідеї та доктрини, спонукала на міграцію в чужі краї мільйони людей, знищила багато затребуваних у автохтонних суспільствах культурних інститутів та впровадила у соціальне середовище чужорідні політико-економічні і соціокультурні стандарти, а тому сучасний світ опинився в лещатах відразу декількох антисистем, не рівних за силою та масштабами.

Ключові слова: *антисистема, культурний розвиток, міжкультурні контакти, автохтонне суспільство, соціальна депривація, деструктивна діяльність, псевдоморфоз.*

У соціокультурному бутті люди виступають носіями різних духовних цінностей, традицій та стилів життя, тому їх культурні світи далеко не завжди сумісні один з одним. Як показує історичний досвід, носії різних культур далеко не завжди здатні до плідної взаємної співпраці, навіть якщо вони включені у спільну економічну та/або політичну систему, а неконтрольований обмін фрагментами духовних культур нерідко призводить до негативних наслідків. У рамках єдиної соціокультурної системи виникає згубне для неї соціально-духовне утворення, яке за своєю суттю живе за рахунок системи, що її створила, але за своїми цілями прагне її знищення, тобто у синкретичній соціокультурній системі утворюється паразитарна антисистема. Нерідко буває, що культури, з компонентів яких формується антисистема, мають колосальний творчий потенціал і на цій основі створюють чимало матеріальних і духовних шедеврів. Опинившись перемішаними в антисистемі, елементи цих культур виявляються здатними лише до деструктивного впливу один на одного і на соціальне оточення. Більш того, антисистемні утворення завжди діють проти суспільств, що їх породили. Якщо врахувати, що процеси глобалізації призводять та у багатьох суспільствах вже призвели до взаємодії та неконтрольованого взаємного

проникнення суспільства та культури, то виникнення глобальної антисистеми практично неминуче [Бейлін, 2017].

Феномен антисистемності дозволяє побачити антисистемні тенденції глобалізації та культурного синкретизму, що її супроводжує. Теоретична *актуальність* дослідження полягає у розкритті синкретичного походження антисистемних доктрин та спільностей, тому що у глобальному світі культурний діалог не затихає і часто носить неконтрольований характер. Виявлення механізму виникнення та функціонування антисистемних доктрин та спільностей, похідних від міжкультурної взаємодії, дозволяє розкрити антисистемний потенціал сучасності.

Ступінь розробленості проблеми сягає питань соціокультурної динаміки, сумісності та несумісності різних суспільств та культур, сутності культури та культурних традицій свого часу вивчали М.Я. Данилевський, К.М. Леонтьєв, А. Дж. Тойнбі, О. Шпенглер, П.О. Сорокін, С. Гантінгтон, Л.М. Гумільов та інші. Ці питання в різних контекстах актуалізуються сучасними філософами, культурологами, соціологами [див.: Kumar, 2014; Zaman Asad, 2022].

Мета статті – проаналізувати антисистему як соціально-духовну спільність, що проявляється не як закономірний результат культурного розвитку і міжкультурного контакту, а як демонстрація аритмії, збою і вреспті-респті як негативний результат функціонування, що приводить до руйнування системи.

Термін «антисистема» у філософії, культурології та етнології започаткували Л.М. Гумільов і І. Валлерстайн. Для Валерстайна антисистема – це випадкове явище, що діє проти системи, яка сформувалась у світі. Дослідник називав антисистемними соціалістичні та націоналістичні рухи XIX – початку XX ст. [Wallerstein, 2004]. Валлерстайн розглядає антисистемність як природний, хоч і деструктивний побічний ефект розвитку соціокультурних систем і не аналізує роль міжкультурних контактів.

У Гумільова антисистема є органічною частиною його етнологічної концепції. Він визначав антисистему як системну цілісність людей із негативним світовідчуттям, що сформувала загальний для своїх членів світогляд. На його думку, антисистеми складаються в зонах контакту декількох різних суперетносів і в їх основі лежить біологічна метисація, що супроводжується нав'язливим обміном не завжди сумісними один з одним ідеями. Антисистема в його вченні постає як «згубний фантом» (як то волзька Хазарія та альбійоїський рух). Під антисистемою слід розуміти соціокультурну спільність людей, яка має спільний для своїх членів світогляд, що заперечує реальність і на практиці реалізується у деструктивній діяльності. В основі формування антисистеми лежать неконтрольовані міжкультурні взаємодії, під впливом яких складається суперечливий, несумісний з реальністю світогляд. Тому соціально-політична активність цієї спільності завжди має руйнівний характер, навіть якщо її адепти проголошують гуманні та піднесені гасла. Простіше кажучи, це люди, які розглядають ситуацію, що склалася в їх суспільстві чи культурі, з позиції іншого суспільства чи чужої культури і тому сприймають реальний стан справ як неправильний і такий, що потребує виправлення. Оскільки вони бачать ситуацію «чужими очима», то лише руйнують «неправильне», але бажане створити не можуть, тому що зразок, який їх надихає, або непридатний у цій ситуації, або настільки електичний, що не може бути втілений у реальності. Гумільов, діючи в руслі біологізму і наголошуючи, перш за все, на етнічні, а не культурні контакти, редукував складний процес формування антисистем до сліdstва етнічної метисації.

У сучасному світі антисистемний потенціал безпосередньо пов'язаний з глобалізацією, яка зробила доступними будь-які ідеї та доктрини, спонукала на міграцію в чужі краї мільйони людей, знищила або призвела до деградації історично сформованих у незахідних суспільствах культурних інститутів та впровадження в їх середовище невластивих їм євро-американських політико-економічних елементів (виборчої політичної системи, західної моделі банківської системи тощо). Тому сучасний світ опинився в лещатах відразу двох антисистем, нерівних за силою та масштабами. Зсередини західному

світу загрожують неоязичницькі культури (наприклад, вуду), а зовні він обложений войовничими ісламістами, багато в чому породженими політичними та економічними аспектами глобалізації.

Оскільки антисистема є соціокультурним, а не лише політичним або кримінальним явищем, то, здається, боротьба з нею не може вестися лише військовими чи поліцейськими методами. Переслідування adeptів антисистем завжди буде запізнілою мірою, тому що якщо ці adeptи вчиняють злочини, то, отже, антисистема вже сформована та веде свою деструктивну діяльність. Набагато більш дієвим способом профілактики антисистемних тенденцій є підтримка національних духовних культур і заохочення інтересу до них, збереження і розвиток традицій і звичаїв, що склалися, щоб жоден представник того чи іншого суспільства не опинився в положенні духовного маргіналу. Умови життя людей нерідко бувають важкими, але це ніколи не є підставою для культурного ренегатства. Знайомство з чужими культурами неминуче, особливо у глобальному світі, але будь-який компонент чужого культурного комплексу повинен розглядатися в контексті суспільства, що породило його і, таким чином, подаватися реципієнту органічно, з урахуванням особливостей його сприйняття. У сучасному світі підтримці національних духовних культур могли б надати неоціненну послугу інформаційні технології, за допомогою яких можна було б створювати та тиражувати патріотично орієнтований інтернет-контент. Якщо існують екстремістські та окультистські сайти, то чому б не існувати сайтам, які залучають відвідувачів до рідної культури. Молодь, яка в наші дні проходить соціалізацію в Інтернеті, не меншою мірою, ніж у школі, за допомогою таких сайтів з наймолодших років шукатиме відповіді на свої запитання в рамках рідних традицій, а не у купі фрагментів чужих культур. Ці заходи не врятують світ від соціальних протестів і депривації тих чи інших соціальних груп, але тоді реальні соціально-економічні та політичні труднощі будуть хоча б сприйматися людьми конкретно, і дії, які вживаються людьми, будуть спрямовані на вирішення саме реальних проблем. Поява хоча б чисельно невеликого маргінального прошарку, що складається з людей, які по-справжньому не належать ні до рафінованої культури «верхів», ні до патріархальних «низів», здатна породити антисистему, яка дасть про себе знати лише в момент кризи суспільства, коли владні структури не зможуть їй протистояти. Яскравим прикладом є події так званої "арабської весни".

Псевдоморфоз ніколи не припинявся, тому що суспільства і держави в жодну епоху не задовольнялися усталеними кордонами і наступали один на одного у військовий, духовний чи економічний спосіб. До псевдоморфозу приводило і призводить не будь-яке зіткнення чи сусідство, а тільки складання єдиної системи відносин, в якій один учасник домінує над іншими та впливає на них (хоча й сам не уникає їхнього впливу). І. Валлерстайн називає такий стан «світосистемою» і характеризує наступним чином: «Я хочу донести до вас, що світосистема є певним територіально-часовим простором, який охоплює багато політичних і культурних одиниць, але, водночас, є єдиним організмом, вся діяльність якого підпорядкована єдиним системним правилам» [Wallerstein, 2004, p. 17]. Прикладом може бути римська світосистема, яка включала не тільки імперію, а й залежні від неї держави, протекторати і торгових партнерів. Як показує історична практика, відповідним підґрунтям для антисистем стала саме гібридна колонізація. Адже просте перенесення європейської (або будь-якої іншої) структури в нові країни може залишати її традиції та звичаї майже незмінними, лише адаптуючи їх до нового місця. Чужорідний компонент повною мірою у систему не проникає і збою в ній не викликає. Силевий тиск або економічна кабала не вимагають близького знайомства та духовного обміну, що ускладнює циркуляцію ідей, а створення гібридної структури потребує творчих зусиль у різному обсязі від усіх учасників колонізації. І тут якраз і відбувається інтенсивна взаємодія представників різних культур, що виражається не тільки в духовному обміні, а й у змішаних шлюбів, спільних поселеннях тощо. У цій ситуації переплітаються як позитивні сторони різних культур, так і їх негативні аспекти. А якщо уявити, що деякі члени цієї гібридної

структури залучені до неї насильно чи хоча б примусово, то складно очікувати від них творчої участі та культурної відкритості. Прикладами такої взаємодії можуть бути работоргівля, яка насильно переміщує людей у інше місце проживання, дає людині проти її волі нижчий соціальний статус і не дозволяє «вийти з гри», і чужоземна окупація, яка вербує колабораціоністів з-поміж місцевого населення. Невільник чи погоджувач може вивчити чужу мову, носити чужоземний одяг і навіть удостоїтися панської похвали, але становище його навряд чи кардинально зміниться: він все одно залишиться людиною другого сорту, навіть якщо люди «першого сорту» не будуть йому цього наочно демонструвати. Вочевидь, насильно залучена у гібридну колоніальну структуру людина, позбавлена можливості захищатися чи відокремитися, вважатиме привабливим один із двох ідеалів. По-перше, вона може мріяти про той день, коли чужоземне панування впаде, навіть якщо після цього й настане хаос, або зосередиться на самому собі та своїх життєвих запитах, ігноруючи суспільні інтереси та сприймаючи суспільство лише як середовище проживання.

Можливий, щоправда, і дещо інший варіант дії псевдоморфозу. Наприклад, чужа культура починає своє панування поступово, не прямим політичним та економічним примусом, а далеким та модним флером романів та кіно. Тоді агентами псевдоморфозу будуть література та освіта. Космополітично виховані ерудити, що виростили на зарубіжних книгах, або молоді люди, які здобули освіту за кордоном, у країнах зовсім іншої культури, несхожої на їхню рідну, часто виявляються носіями антисистемного світогляду. Зокрема, вони поспішають застосувати чужі рецепти вирішення чужих проблем до свого рідного суспільства, не замислюючись про сумісність проблем та методів їх вирішення. Ерудитом із космополітичною освітою був пророк Мані, засновник маніхейства, а старанним студентом закордонного університету – майбутній камбоджійський диктатор Пол Пот. В обох випадках псевдоморфоз був не політичним чи економічним, а духовним.

Синкретичні антисистеми виникають у зонах контакту двох і більше розвинених суспільств, і важливими умовами їх виникнення є культурна несумісність цих товариств, кризовий стан хоча б одного з них і існування хоча б нечисленної групи маргінальних у культурному плані індивідів, що виростили на стику різнорідних культур. Важливо, що три зазначені фактори повинні збігтися, інакше синкретична система не сформується, а її потенційні ідеї та учасники існуватимуть у просторі контркультури роз'єднано. При цьому політичне та економічне співробітництво між різними суспільствами чи панування одного суспільства над іншим не є обов'язковими: достатньо навіть інтенсивного обміну ідеями. Адаже антисистемні спільності мають синкретичне походження, що обумовлено проникненням у культурно однорідне середовище чужої ідеї, яка підхоплюється маргінальними суспільними групами, причому такі групи формуються задовго до початку синкретичного змішування. Чужі ідеї, як світського, і релігійного характеру, здаються людям, які складають таке «тіньове суспільство», універсальним засобом вирішення будь-яких проблем, особливо коли вони поєднуються з місцевими дисидентськими настановами. У результаті формується готова до конфронтації з усім світом структура, що має суперечливу, зіткану із взаємовиключних фрагментів доктрину.

Ієрархія в антисистемних спільностях будується за езотеричним принципом дозування інформації. Люди, що знаходяться поза їх структурами, вважаються неповноцінними, яких у кращому випадку слід насильно облагодіяти, а в гіршому – жити за їх рахунок. Моральні стандарти, таким чином, або виявляються подвійними, або взагалі відсутні, і у таких випадках моральні категорії часто підміняються доцільністю. Антисистемні доктрини є однотипними, їх можна умовно поділити на два типи: хіліазм та паразитизм. Під антисистемним хіліазмом розуміється прагнення будь-якою ціною знищити реальний стан справ і відновити тип суспільства, який існував раніше, і це є прагнення повернення у минуле. Такий виступ проти наявної соціальної реальності нерідко супроводжується есхатологічними гаслами та драпірується містичним антуражем. При цьому проголошуваний ідеал настільки суперечливий і еклектичний (кнебесна

держава загального благоденства», теократична республіка), що він не може бути здійснений або за даних обставин, або, можливо, ніде і ніколи. Тому хіліасты, не зважаючи на втрати і не соромлячись у засобах, намагаються зруйнувати соціальну емпірію, але нічого позитивного не створюють. Захоплені і утримувані ними люди опиняються в анклавів беззаконня та насильства, які живуть за рахунок сусідів і «неосвіченого» населення, яке вважається людьми другого сорту. Паразитичні антисистеми не претендують на перебудову світу і намагаються створити умови для своїх адептів, у яких ті могли б давати волю всім своїм бажанням та інстинктам, нічим не обмежуючись і ні перед ким не несучи відповідальності. Для цього застосовують як окультні практики, так і відкрите насильство. Будь-які етичні норми, що обмежують людські бажання, оголошуються забобоном, і навпаки – будь-які, навіть чужі чи наївні віяння, що викликають людські пристрасті, гаряче вітаються.

При цьому антисистемні вчення анітрохи не збагачують культуру тих суспільств, у яких існують, не створюють нові оригінальні політичні та економічні моделі. Дуже часто такі структури перетворюються на притулок всіляких шахраїв і злочинців, які займаються своїми махінаціями при заступництві антисистемних володарів, що спираються на грубу силу. За умов псевдоморфозу формується так звана «псевдоморфна» особистість. Так людина не втягується у псевдоморфозу, а народжується у ній, вона бачила придушення своєї культури і переживала примусовий злам своєї картини світу. Для неї чужі політичні та духовні форми – даність, від обслуговування та схвалення якої залежить її особистий життєвий успіх. До співвітчизників, далеких від такої системи цінностей, псевдоморфна особистість ставиться зверхньо чи навіть із відвертою ненавистю. Перед своїми «господарями» такий лакей пасує тому, що, незважаючи на всі свої старання, він ніколи не стане для них своїм. Така людина постійно переживає почуття уцербності від усвідомлення невідповідності між чужою культурною формою, яку вона хоче суто зовнішнім способом зробити своєю, та власним змістом, який заважає це зробити, щоразу нагадуючи їй, хто вона є насправді. Мстивість, що породжується цим ресентиментом, спрямовується зовні, на культуру, яка є об'єктом придушення. У псевдоморфозах сучасного світу можна побачити таких типажів серед публічних і колись успішних людей, які з якихось причин почуваються скривдженими, хоча словом чи справою їх ніхто не ображав.

Для псевдоморфної особистості майже завжди характерний стан депривації, без якого обходиться рідкісний псевдоморфоз і жодна антисистема. Однією з причин соціального конфлікту є депривація, що постає як протиріччя між суб'єктивними очікуваннями і об'єктивним становищем суб'єкта і характеризує взаємозв'язок об'єктивного та суб'єктивного в конфлікті. Депривація – це результат розбіжності між очікуваннями (станом свідомості) суб'єкта та реальними можливостями їх реалізації (задоволення) на практиці. Слід зазначити, що суб'єкт депривації має потреби та бажання, які не можуть бути реалізовані у його поточному положенні. Наприклад, бідняк має мрії, які виходять за межі одностороннього виживання, лише оскільки бачить багатіїв і знає, що перед законом всі рівні, тобто за інших обставин і він міг би бути багатієм. Навряд чи таке почуття може відчувати у становому суспільстві спадковий невільник або кріпак, який точно знає, що він не дорівнює і ніколи не дорівнюватиме у правах панові. Майже напевно він не мріятиме про панський спосіб життя хоча б тому, що такі мрії принципово не можуть стати дійсністю, та й панське життя з його нюансами та мотивами йому незрозуміле. Ба більше, у своєму повсякденному існуванні така "людина другого сорту" часом знаходить "плюси", про які пан і не здогадується, і заради цих крихітних переваг ущемлена людина готова прикладати титанічні зусилля. Наприклад, спритний і сумлінний кріпак може стати управителем, тобто покласти на себе обов'язки, від яких пан добровільно відмовляється як від утомливих. Бути управителем – це відповідальність і певний ризик, піти на який погодиться далеко не кожна вільна та забезпечена людина. Про це мріє саме кріпак, тому що воно одразу піднесе його над іншими кріпаками і дозволить вести ситніше в

матеріальному плані життя. Людина, яка щойно потрапила на невільничий ринок або відразу збідніла, мислить ще колишніми категоріями, і її багато не влаштовує, але раб або бродяга рідко думають про якісну зміну свого становища і згодні навіть на невеликі поліпшення.

Депривація майже завжди є наслідком непродуманих, популістських обіцянок політиків, які обіцяють покращення життя раніше, ніж вигадують, як ці покращення реалізувати, або взагалі не планують виконувати свої обіцянки. Тому депривація – це наслідок опуканих надій. Адаже навіть якщо людина не знає іншого життя, крім ущемленого і приниженого, обіцянки та легковажні прогнози щодо поліпшення її життя як би «відкривають їй очі» на те, чого в неї ніколи не було, але що вона нібито може незабаром отримати. Такі обіцянки іноді паралізують соціальну та творчу активність тих ущемлених індивідів, які не мирилися зі своїм становищем. Адаже навіть тепер самостійно виправляти становище, якщо воно з дня на день саме собою виправиться? І тому подвійно прикро стає, коли претензії та запити вже зросли, а можливості їхнього задоволення так і не з'явилися. Наприклад, уряд обіцяв скасувати рабство з дня на день, але так і не ухвалив цей закон. Що буде тоді? Ймовірно, розчарування і протест приймуть форми, немислимі за звичайної течії найнезавиднішого життя. Саме в такій ситуації починається пошук «цапів-відбувайлів», яких звинувачують і в повсякденних проблемах, і в неможливості ці проблеми вирішити. Саме тоді й лише тоді починаються хвилювання соціальних низів. Саме в такий момент особливо часто лунають заклики «вивести політиків на чисту воду», «віддати по заслугах», «викрити брехню».

Псевдоморфоз завжди сприяє виникненню та наростанню депривації, оскільки завжди обіцяє нові умови та нові можливості для одних людей і нові побоювання для інших. Так, у момент завоювання однієї держави іншою пригноблені «низи» країни, що гине, завжди вважають, що переможці воюють не з ними, а лише з правлячою верхівкою. Ця ідея експлуатується пропагандами воюючих держав з часів Пунічних воєн, і в наш час її часто формулюють у гаслі «За нашу та Вашу свободу!». Але коли війна закінчується, відбувається лише зміна господарів, і народ відчуває себе обдуреним, адже завойовники, на відміну від колишніх панів, обіцяли полегшити долю підневільного населення, але цього не зробили. За ними закріплюється репутація шахраїв та брехунів, які роздавали щедрі обіцянки та не поспішають ці обіцянки виконувати. При цьому повалені правителі далеко не завжди героїзуються: адже вони теж будували свою владу на дійсному або уявному пригніченні простолюду, але в результаті не змогли цей простолод захистити. Люди, що уникають політичної риторики, оголошуються зрадниками та погоджувачами, готовими миритися з будь-якою владою, аби ця влада була особисто до них щедра. Опукані маси сприймають здоровий погляд на речі за малодушність і своєкорисливість. У такій обстановці розквітають есхатологічні вчення, за якими будь-яка земна влада – обман чи марність, а справжня справедливість переможе лише наприкінці часів, який бажано наблизити. Саме за таких обставин виникла маніхейська антисистема.

Можливий, щоправда, й інший варіант розвитку подій, коли замість вже знайомого нам антисистемного хіліазму на сцену виходить радикальний індивідуалізм. Дивлячись на те, як державності змінюють одна одну, не призводячи до поліпшення життя, людина в стані депривації ставить в основу себе і свої особисті бажання. Чи не однаково, хто сидить на троні, якщо окремо взятій людині це не заважає і не допомагає задовольняти свої примхи? У такій обстановці одержують імпульс паразитичні антисистеми, адепти яких прагнуть будь-як задовольнити самих себе і сприймають будь-які політичні режими як прикру перешкоду або, навпаки, свою особисту годівницю. Саме в таких умовах сформувався культ вуду. Повний і всеосяжний псевдоморфоз не обов'язковий для виникнення антисистеми, оскільки духовний синкретизм не обов'язково пов'язаний саме із псевдоморфозом. Ідеї, народжені однією культурою, цілком можуть бути популярні на лоні іншої, коли в країні існують суспільства чи клуби шанувальників чужоземних ідей і доктрин. Коли внутрішньополітична чи економічна ситуація приводить їх у стан

депривації, такі ерудити починають шукати зразок справедливості та рецепт щодо її встановлення у навчаннях, створених в іншому суспільстві та застосовних лише для його специфічних умов. І тут, знову ж таки, виникають антисистемні організації хіліастичного чи паразитичного типу.

Таким чином, псевдоморфоз виникає як соціально-духовне явище у середовищі, де має місце панування образу, ідей та цінностей більш успішного на даний час суспільства, в результаті чого культура власного суспільства позбавляється оригінальності і засвоює і підтримує чужі форми завдяки політичному тиску або проникаючому духовному чи економічному впливу. Псевдоморфоз є важливою, але не обов'язковою умовою формування антисистем. Найбільша ймовірність виникнення антисистемних доктрин та спільностей пов'язана з таким типом псевдоморфозу як гібридна колонізація, коли представники двох і більше культур живуть разом і з необхідністю взаємодіють, але панує у такому гібридному суспільстві лише одна культура. Репста членів гібридної структури виявляються хіба що людьми другого сорту, що робить їх потенційними адептами антисистеми.

Зміни соціально-політичних умов, які часто супроводжуються популістською риторикою та пропагандою, призводять людей у стан розчарування та соціальної депривації у процесі виникнення антисистеми. Схильним до такої ідеологічної обробки людям здається, що їх обдурили, що їм обіцяли якісь блага, але слова не дотримали. Традиційна влада втрачає свій авторитет, і цим миттєво користуються адепти антисистем для реклами своїх есхатологічних та паразитичних ідей. Хіліастичні антисистеми використовують скрутності та кризи легальної влади як доказ швидкого кінця часів та руйнування реального світу, а також вбачають у політичній кризі привід для своєї активізації. Паразитичні антисистеми виводять із почуття депривації санкцію до всездозволеності: мовляв, якщо правителі обдурили людей, то люди можуть більше нікому не вірити, окрім самих себе.

Висновки. Таким чином, псевдоморфоз завжди супроводжує відчуття депривації тому, що панування чужинців завжди відкриває для поневолених або зачарованих автохтонів нові можливості поліпшити своє життя за умови культурного ренегатства. Найчастіше такі можливості виявляються уявними, і це відкриття буквально штовхає людину в антисистемну прірву. Депривація створює відчуття перманентної культурної та політичної кризи, де саме кризовий стан суспільства є необхідною умовою для формування антисистеми. Псевдоморфоз, вводячи людей у стан депривації, забезпечує швидке виникнення антисистемної спільності та доктрини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бейлин М.В. Процессы глобализации и планетарное бытие человека. *Современные проблемы развития цивилизации и культуры: Сборник научных статей* / Под общей ред. д. филос. наук, академика Акмеологической академии Гусевой Н.В. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, 2017. С.17-26.

Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996. 368 p.

Kumar Kr. 'Time of Troubles': Arnold J. Toynbee's twentieth century. *International Affairs*. 2014. Vol. 90. No. 1. P. 23-36.

Sorokin P. *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships (Social Science Classics)*. Routledge, 1985. 720 p.

Spengler O. *The Decline of the West*. New York: Oxford University Press, 1991. 414 p.

Toynbee A. *Civilization on Trial*. London : Oxford University Press, 1948. 263 p.

Wallerstein I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham, NC: Duke University Press, 2004. 128 p.

Zaman Asad. Immanuel Wallerstein's Theory of the World System, Geopolitics and Geoculture. *ENDLESS : International Journal of Future Studies*. 2022. Vol. 5. No. 2. P. 157–169. <https://doi.org/10.54783/endllessjournal.v5i2.85>

Газнюк Лідія Михайлівна

доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
E-mail: lgazn@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4444-3965>

Бейлін Михайло Валерійович

доктор філософських наук, професор кафедри гуманітарних наук
Харківська державна академія фізичної культури
вул. Клочківська, 99, Харків, 61022, Україна
E-mail: beilyn@hdafk.kharkov.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6926-2389>

Стаття надійшла до редакції: 20.04.2022

Схвалено до друку: 18.08.2022

MAN IN SOCIO-CULTURAL LIFE: BETWEEN SYSTEM AND ANTI-SYSTEM

Gazniuk Lidiia M.

DSc in Philosophy, Professor at the Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor J. B. Schad
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody sqr., 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: lgazn@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4444-3965>

Beilin Mykhailo V.

DSc in Philosophy, Professor at the Department of the Department of Humanities
Kharkiv State Academy of Physical Culture
99, Klochkivska str., Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: beilyn@hdafk.kharkov.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6926-2389>

ABSTRACT

The anti-system is considered as a socio-cultural community of people whose worldview is built on the principle of denying and devaluing the existing reality and realizing the need to transform it. The real socio-cultural reality is threatened with destruction in order to implement the postulates of the anti-systemic doctrine, although this doctrine is contradictory and non-viable, and therefore its provisions cannot be implemented at the moment or at all. The reasons for the emergence of anti-systems are clarified: the crisis state of society (political and spiritual crises), the growing sense of deprivation and the presence of ideas and institutions that do not belong to the dominant culture in society. It is shown that intercultural interactions are a necessary condition for the formation of anti-systemic doctrines and organizations because in this process fragments of a foreign cultural picture of the world penetrate into society; fragments, which sometimes turn out to be incompatible with the local original culture. As soon as a part of people, who are usually intellectually developed and have a broad outlook, forms a syncretic, mosaic worldview from arbitrarily selected fragments of native and foreign cultures, the emergence of an anti-system becomes only a matter of time. It was found that a favourable environment for the emergence of anti-systems is

pseudomorphosis as a state in which one society culturally and politically dominates another, imposing its forms and institutions on it, which are not compatible with the way of life of the recipient. As a result, all the creative forces of the host society turn out to be put at the service of supporting foreign political and cultural forms, which often leads to a sense of the meaninglessness of life and the injustice of the real socio-cultural reality. It is substantiated that in a state of deprivation on one side of the contradiction, there are certain expectations of the subject related to his needs, interests, beliefs, ideas, but on the other side of this contradiction are the real conditions for their satisfaction. It is noted that pseudomorphosis is an important factor for the formation of an antisystem, but the genesis of an antisystem can occur without it. It has been found that in the modern world, the anti-systemic potential is directly related to globalization, which made any ideas and doctrines available, encouraged millions of people to migrate to foreign lands, destroyed many cultural institutions that were in demand in autochthonous societies, and introduced foreign elements into the social environment foreign political-economic and socio-cultural standards, and therefore the modern world found itself in the grip of several anti-systems at once, unequal in strength and scale.

Keywords: *anti-system, cultural development, intercultural contacts, autochthonous society, social deprivation, destructive activity, pseudomorphosis.*

REFERENCES

- Beilin, M.V. (2017). Processes of Globalization and the Planetary Life of a Human. In *Contemporary Problems of the Development of Civilization and Culture: Proceedings of scientific articles*. Ed. by N.V. Huseva. Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan, pp.17-26. (In Russian).
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 368 p.
- Kumar, Kr. (2014). 'Time of Troubles': Arnold J. Toynbee's twentieth century. *International Affairs*. 90, 1, pp. 23-36.
- Sorokin, P. (1985). *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships (Social Science Classics)*. Routledge, 720 p.
- Spengler, O. (1991). *The Decline of the West*. New York: Oxford University Press, 414 p.
- Toynbee, A. (1948). *Civilization on Trial*. London : Oxford University Press, 263 p.
- Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham, NC: Duke University Press, 128 p.
- Zaman Asad (2022). Immanuel Wallerstein's Theory of the World System, Geopolitics and Geoculture. *ENDLESS : International Journal of Future Studies*. 5, 2, pp. 157–169. <https://doi.org/10.54783/endllessjournal.v5i2.85>

Article arrived: 20.04.2022

Accepted: 18.08.2022